

KS. JAROSŁAW BABIŃSKI

Xabier Pikaza, *La alternativa ecológica. Biblia, espiritualidad y compromiso social*, Editorial CLIE, Barcelona 2024, ss. 477

Nikt nie ma wątpliwości, że problematyka ekologiczna to obecnie jedno z najbardziej aktualnych zagadnień, obecnych w przestrzeni publicznej. Podejmowana jest przy tym w rozmaity sposób: od wysiłków zmierzających do budzenia świadomości istotności problemów związanych z ochroną środowiska, poprzez instrumentalne wykorzystywanie jej w polityce i ekonomii bądź w kształtowaniu procesów społeczno-gospodarczych aż po uczynienie z niej narzędzia ideologicznych nacisków i fundamentu dla para-religijnego sekciarstwa. Debata ekologiczna charakteryzuje się wielkim chaosem, wynikającym z różnych motywacji jej uczestników, jak również ich różnego poziomu kompetencji: od dyskursu opartego na naukowych przesłankach po powodowaną emocjami akcyjność i happeningi.

W tym kontekście z uznaniem trzeba zauważyć nową próbę spojrzenia na problematykę ekologiczną, jaką proponuje wybitny hiszpański teolog Xabier Pikaza – długoletni profesor teologii dogmatycznej na Uniwersytecie Papieskim w Salamance – w swej książce *La alternativa ecológica. Biblia, espiritualidad y compromiso social* (Alternatywa ekologiczna. Biblia, duchowość i zaangażowanie społeczne). Motywem powstania tej książki, co zaznacza sam autor, było – w kontekście współczesnych wyzwań ekologicznych – podkreślenie istotności konieczności ochrony życia na ziemi i wyrazistego dookreślenia sposobu realizacji tego zadania przez człowieka, stanowiącego przecież integralny element rzeczywistości stworzonej.

W kontekście wielkiego zamieszania wokół kwestii ekologicznych, Pikaza postuluje stworzenie integralnej, wielowymiarowej,

symfonicznej wizji ekologii, dla której istotnym punktem odniesienia będzie refleksja teologiczna: „Potrzebujemy głębszej wiedzy i zaangażowania z perspektywy religii i humanistycznej mądrości, które (...) powinny być powiązane na Zachodzie z tradycjami biblijnymi i duchowością, w dialogu z mądrością rdzennych ludów oraz myślą Południa i Wschodu (Orientu)”¹. Jednocześnie – przyznając, że nie jest specjalistą we wszystkich obszarach ekologii – dostrzega konieczność zespołowego tworzenia wizji problematyki ekologicznej. Konkretną realizacją tego postulatów jest kształt treściowy jego książki, której wprowadzenie napisał Eduardo Agosta – karmelita zajmujący się problemem zmian klimatycznych, a podsumowanie – Alfonso Ropero: ewangelicki pastor, biblista i filozof. Mamy tu więc do czynienia ze szczególnie intensywnie wybrzmiewającym przy okazji badań ekologicznych postulatami transdyscyplinarności badań, proponującym tę problematykę ujmować wieloaspektowo, z perspektywy różnych dziedzin nauki².

Pikaza stoi na stanowisku autonomiczności teologicznych rozważań na temat ekologii. Znajduje to potwierdzenie w sposobie podejścia do kolejnych problemów analizowanych w książce, które jest ze wszech miar biblijne. Osadzenie każdego tematu na bazie źródeł biblijnych i jego ekoteologiczna interpretacja potwierdza możliwość zbudowania całościowej wizji ekologii jako dziedziny teologicznej. Nie jest to więc – jak twierdzą niektórzy krytycy badań ekoteologicznych – sztuczne podczepianie ekologii do teologii, wynikające z mody, koniunktury czy dziwnej chęci zawłaszczenia obszaru badań naukowych, w którym teologia jakoby nie ma kompetencji. Analizy Pikazy dowodzą możliwości stworzenia integralnej ekoteologii o objawieniowych podstawach, ukazującą rozwój idei ekoteologicznych, a jednocześnie będącą kompetentną, aktualną i całościową odpowiedzią na religijno-egzystencjalne dylematy współczesności.

¹ X. Pikaza, *La alternativa ecológica. Biblia, espiritualidad y compromiso social*, Barcelona 2024, s. 11.

² Por. J. Poznański, *Ekoteologia przed i po encyklice „Laudato si”*, „Studia Bobolanum” 3(2019), s. 86-87.

Sam autor dokładnie przedstawia swoją koncepcję we wprowadzeniu *Encrucijada ecológica, un desafío* (Rozdroże ekologiczne, wyzwanie). Przede wszystkim pyta o możliwość stworzenia homogenicznej wizji problematyki ekologicznej, która ze swej natury jest podzielona i charakteryzuje się tendencją do dalszego pogłębiania specjalizacji składających się na nią dziedzin, co powoduje językową hermetyczność i oczekiwanie specjalistycznych kompetencji od ewentualnych uczestników dyskursu. Jak zatem znaleźć wspólny język między Biblią a wyspecjalizowaną terminologią z zakresu nauk szczegółowych, badających problemy ekologiczne; jak stworzyć płaszczyznę porozumienia, a jednocześnie wzajemnych inspiracji? Zdaniem Pikazy jest to możliwe. Nauka (w tym ekologia) potrzebuje szerszej perspektywy ujęcia swych badań. Język nauki stwierdza: „nic nie zostaje stworzone, nic nie ulega zniszczeniu, lecz wszystko się zmienia”. Można te hasła w kontekście filozoficzno-teologicznym nieco przeformułować: „nic nie istnieje samo z siebie, nic nie jest niezależne (bez przyczyny); wszystko jest włączone w uniwersalny system lub proces”³. W ten sposób otwiera się perspektywa teologicznego kontekstu dla ekologii. Trzeba jednak uściślić, jak go rozumieć; istnieją tu bowiem różne możliwości. Dla zobrazowania tego problemu Pikaza przywołuje poglądy dwóch myślicieli – francuskiego jezuitę o. Pierre’a Teilharda de Chardin’a oraz niemieckiego teologa protestanckiego – Gerda Theissena.

Pierre Teilhard de Chardin stawia tezę o dokonującej się ewolucji świata i historii, która zmierza do ostatecznego punktu Omega: „Jezus (...) wypełniał ludzkie serce Bożą miłością (...). W nim stał się świat po raz pierwszy w pełni dobry”. To streszcza się w przekonaniu, że wszystko zmierza do punktu Omega – „ogniska ultrapersonalizacji”⁴. Optymizm de Chardina wyraża się w akcentowaniu Bożego działania, które przenika wszystko, a proces jednoczenia i porządkowania świata należy uznać za konieczny: „Nie ma siły, która by mogła sparaliżować pochód życia ku swemu dopełnieniu i spełnieniu”⁵. Trzeba więc

³ X. Pikaza, *La alternativa ecológica*, dz. cyt., s. 33.

⁴ T. de Chardin, *Moja wizja świata i inne pisma*, Warszawa 1987, s. 227.

⁵ Cz. S. Bartnik, *Teilhardowska wizja dziejów*, Lublin 1975, s. 129.

zawierzenia Bogu i zaangażowania człowieka w aktywność w urzeczywistnianiu Jego dzieł. Zło jest bowiem tylko marginalnym elementem konsekwentnie postępującej ewolucji.

Gerd Theissen bardziej akcentuje „przyrodzone” zaangażowanie człowieka. Jego zdaniem człowiek powinien odwoływać się do Boga, usiłować zrozumieć Jego plany i starać się wypełniać Jego wolę. Musi jednak również pamiętać, że żyje w konkretnych uwarunkowaniach, które wpływają na jego życie. Musi, angażując swój intelektualny potencjał, badać je metodami naukowymi. Dlatego „Należy wziąć pod uwagę religię i naukę, rozumiane jako formy poznawczej i praktycznej adaptacji człowieka do rzeczywistości i wobec rzeczywistości samej w sobie, którą jest Bóg”⁶.

Niewątpliwie zagrożenia, które składają się na kryzys ekologicznych jest wiele. Pikaza proponuje swą własną systematyzację, którą obrazowo określa jako „pięć bomb, pięć rodzajów ryzyka powodujących śmierć człowieka”. Są nimi: bomba atomowa – ryzyko śmierci kosmicznej, bomba biologiczna – ryzyko antropologiczne, bomba społeczna – eskalacja konfliktów, mających na celu ustanowienie powszechnej dominacji i kontroli, bomba ekologiczna – zabicie życia na planecie, bomba osobowa – samobójstwo, wynikające ze zmęczenia życiem⁷. Przewzyciężyć te ryzyka to współczesne zadanie ludzkości. To również zasadnicze principium ekologiczne – trzeba impulsu, by żyć i stworzyć nową ziemię⁸. W odczuciu Pikazy jest nim refleksja nad objawieniem – natchnionym tekstem Pisma Świętego, które swoje wypełnienie znajduje w Jezusie Chrystusie. Ta jest fundamentem budowania duchowości a w konsekwencji – ukierunkowanej ku konkretnemu dobru aktywności społecznej.

Chrześcijańskie odczytanie rzeczywistości, za swój fundament mające Boże objawienie, uwzniośla i sakralizuje ciągle dokonujące się spotkanie człowieka z rzeczywistością stworzoną, które zawsze ukierunkowuje go ku Transcendencji. Objawienie naturalne stoi u źródeł

⁶ X. Pikaza, *La alternativa ecológica*, dz. cyt., s. 39.

⁷ Por. tamże, s. 59-60.

⁸ Por. tamże, s. 61.

ludzkiej refleksji nad przyczynami istniejącego porządku i jednocześnie domaga się pojmowania i zdefiniowania relacji człowieka do świata i Stwórcy. To pierwotne doświadczenie zostaje przez X. Pikazę zilustrowane przez wprowadzenie rozdziału *Pacha mama. Religiones amerindias* (Matka ziemia. Religie indiańskie). Religijne wyobrażenia pierwotnych ludów Ameryki autor monografii czyni przykładem odkrywania i rozumienia relacji między człowiekiem a naturą, zwłaszcza jeśli chodzi o zadania człowieka wobec świata stworzonego. Te pierwotne intuicje otrzymują w jego rozumieniu legitymizację sakralną, wynikające ze spotkania człowieka ze Stwórcą, czego szczególną relacją są teksty biblijne. One właśnie stanowią zasadniczy conceptualny fundament tematów podjętych w dalszej części monografii.

Następny rozdział *Chivo expiatorio, Biblia y ecología (Génesis)* (Kozioł, ofiarny, Biblia i ekologia (Księga Rodzaju) stanowi próbę ukazania obecnych w Piśmie Świętym tematów ekologicznych, za ich podstawowy fundament uznając teksty Księgi Rodzaju (*principio ecológico de la Biblia*). Jak pisze sam autor: „mówi o Biblii i dzieli się na dwie części: pierwsza, skoncentrowana na celebracji Jom Kippur, z kozłem ofiarnym i kozłem wypędzanym, i część druga, bardziej rozbudowana ekspozycja na temat stworzenia oraz boskiego i ludzkiego sensu świata, zgodnie z początkiem Biblii (Księgi Rodzaju)”⁹.

Jasne jest, że wybrzmiewa w tym kontekście problem partycypacji człowieka w Bożym planie stworzenia – realizowania bądź sprzeniewierzenia się przez niego zadaniom, które zostały mu powierzone przez Stwórcę. Grzech ekologiczny uzyskuje w tym ujęciu bardzo szeroki kontekst. Pikaza przedstawia konfrontację z nim w wymiarze społecznym, jak i osobistym, jako proces nieustająco się urzeczywistniający. Przeciwdziałanie się mu domaga się od człowieka zaangażowania i trzeźwego, wciąż świeżego odczytywania swoich zadań w świecie, jak i odpowiedzialności za podejmowane przez siebie wybory. Świat jest dla człowieka niezbędną przestrzenią manifestacji jego człowieczeństwa; „rajem ekologicznym”, jeśli człowiek rozumie swe zaniedbania i nie ustaje w zabiegach, by uzdrowić rany zadane stworzeniu i jednocześnie

⁹ Tamże, s. 119.

przez ten trud samemu stawać się coraz doskonalszym realizatorem powierzonej przez Boga misji¹⁰.

Kontynuacją i pogłębieniem inspirowanych Starym Testamentem kwestii jest kolejny rozdział: *Hijo del hombre, fin de este mundo. Ecología de Jesús* (Syn Człowieczy, koniec tego świata. Ekologia Jezusa). Stanowi próbę ukazania nauczania Jezusa z perspektywy ekologicznej transformacji osobowej i społecznej. Jej kulminacją jest śmierć i zmartwychwstanie, które oznaczają początek nowego porządku – świata, który przewycięża śmierć i otwiera się na życie. Uczestnictwo w Królestwie Bożym oznacza nową ludzkość, otwartą, obejmującą wszystkich ludzi dobrej woli, podejmujących trud budowania świata uzdrowionego, sprawiedliwego i harmonijnego. Nie chodzi tu bynajmniej tylko o wspólnotę ludzką, ale o całe istniejące uniwersum, przemienione przez wydarzenia paschalne, partycypujące w owocach Odkupienia i zmierzające ku pełni zjednoczenia ze swoim Zbawcą. Ze względu na wyjątkowe miejsce w Bożym planie stworzenia i odkupienia na człowieku spoczywa szczególne zadanie urzeczywistniania tego Bożego planu.

Tytuł kolejnego rozdziału: *Mi amado, las montañas. Espiritualidad ecológica* (Mój miły, góry. Duchowość ekologiczna) przywołuje pierwsze słowa *Pieśni duchowej* św. Jana od Krzyża, rozpoczynającej się od słów: „Mój Miły – góry, / Samotne, w lesie doliny, / Dziwne wyspy, / Szumiące rzeki, / Powiew miłosnego wiatru”¹¹. Mistyczne doznania zostają tu wyrażone za pomocą metafor, odwołujących się do świata przyrody, wyrażających zjednoczenie się duszy z Bogiem. Pikaza dokonuje tu oryginalnej reinterpretacji wcześniej przez siebie realizowanych badań nad duchowością św. Jana od Krzyża¹².

Pikaza proponuje integralną wizję duchowości ekologicznej, skonstruowanej wokół dwóch koncepcji: świętego Franciszka i św. Jana. Stanowisko Biedaczyny z Asyżu określa jako „mystykę braterstwa

¹⁰ Por. s. 149-150.

¹¹ Por. K. Bardski, „*Pieśń duchowa*” św. Jana od Krzyża, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXXII/1/2019, s. 67.

¹² Zob. X. Pikaza, *Ejercicio de amor. Recorrido po el Cántico espiritual de san Juan de la Cruz*, Madrid 2017, s. 253-267.

kosmicznego”¹³. Głębokie zjednoczenie się ze światem przyrody, poczucie z nim więzi i braterstwa rodzi postawę wdzięczności wobec Boga Stwórcy oraz podziw dla Jego mądrości i dobroci i to oddawanie mu czci. Św. Jan od Krzyża idzie dalej. Rozwija ekologię miłości w miłości. Elementy świata nie przestają być braćmi i siostrami, ale są one dla niego utożsamiane z Umiłowanym, który objawia się przed oczami człowieka jako piękno świata¹⁴. Następuje przejście od duchowości braterstwa kosmicznego ku duchowości miłości miłowanej¹⁵.

Najbardziej filozoficzny, ale i mający charakter prakseologiczny jest rozdział *Modernidad y postmodernidad. Disyuntiva ecológica* (Modernizm i postmodernizm. Dylemat ekologiczny). Nowożytność według Pikazy charakteryzuje przede wszystkim globalizacja, tryumf intelektualnego racjonalizmu przy jednoczesnej wierze w nieograniczone możliwości rozwoju naukowo-technicznego, legitymizującego nieograniczoną dominację człowieka nad światem stworzonym. W tym kontekście autor przedstawia rolę współczesnej filozofii, dla której wyznacznikami są w jego ujęciu nazwiska Kanta, Comta, Hegla i Marksa, która doprowadziła do zbagatelizowania świadomości o współzależności i wzajemnych uwarunkowaniach między człowiekiem a naturą.

Wiara w postęp i nieograniczone możliwości człowieka doprowadziła do całkowitej instrumentalizacji świata stworzonego. Rezygnacja z idei religijnych w interpretacji świata na rzecz nowych dogmatów: teoretycznego – „ludzkość jest Bogiem” i praktycznego – „nauka jest Mesjaszem Boga” stoi u źródeł nowożytnego rozdźwięku między człowiekiem a światem¹⁶. Nowa, fałszywa Trójca Święta: kapitał – firma/fabryka – rynek/konsumpcja nie odpowiada na egzystencjalne dylematy, lecz pogłębia pustkę i generuje świadomość nowych zagrożeń życia: wojny atomowej, manipulacji genetycznych, rozczarowania i zmęczenia życiem¹⁷.

¹³ Por. tenże, *La alternativa ecológica*, dz. cyt., s. 267.

¹⁴ Por. tamże, s. 302.

¹⁵ Por. tenże, *Mística y Ecología. Papa Francisco, Francisco de Asís y Juan de la Cruz*, „Revista de Espiritualidad” 79(2020), s. 73.

¹⁶ Por. tenże, *La alternativa ecológica*, dz. cyt., s. 325.

¹⁷ Por. tamże, s. 333-336.

W tym kontekście potrzeba aktywności i zaangażowania współczesnej kultury świata postmodernistycznego w kształtowaniu oraz moderowaniu kierunku, w którym zdąży ludzka cywilizacja. Na pewno nie jest on dobry – zdaniem Pikazy – skoro generuje w ostatnim czasie militarne konflikty, prowadzące do degradacji świata. Potrzeba więc nowego paradygmatu, a może odkrycia na nowo i odzyskania porzuconej perspektywy religijnej. W tym kontekście nauczanie Benedykta XVI i Franciszka staje się postulowanym aspektem ujmowania problemów światowej społeczności, w tym kwestii ekologicznych.

Zasadniczą część monografii zamyka rozdział *Apocalipsis. Cielo nuevo y nueva tierra* (Apokalipsa. Nowe niebo i nowa ziemia). Pretekstem do tworzenia wizji problemów ekologicznych ze szczególnym odniesieniem do przyszłości stają się apokaliptyczne obrazy kobiet. Analizowane są w aspekcie ekologicznego spełnienia, którego urzeczywistnieniem jest miasto-raj Boga wśród ludzi. Pikaza odwołując się do symbolicznych wizerunków kobiet: Matka Niebieska – Niewiasta obleczona w słońce, Matka zbiegła na pustynię/ziemię, Matka prostytutka/Wielka Nierządnica oraz Oblubienica Baranka, pragnie nadać im uniwersalny wymiar historii ludzkości. Ludzkości przez Boga wybranej i wywyższonej, ale jednocześnie solidarnej z rzeczywistością świata stworzonego, ludzkości błędzącej, ale ostatecznie osiągnącej swój cel, jakim jest partycypacja w Bożym planie i osiągnięcie szczęścia poprzez urzeczywistnienie powierzonej jej misji. W sensie ekologicznym stanowi postulat konieczności uwzględnienia obecności i pomocy Boga w swojej historii i podejmowanej w niej aktywności. Bóg i jego panowanie (którego obrazem jest *paraíso de Dios*) jest „lekarstwem” uzdrawiającym błędy popełniane przez człowieka. Uzdrowienie jest możliwe wtedy, gdy świadomy swojej choroby-grzechu przychodzi on do swego Stwórcy, prosząc o uzdrowienie i pomoc.

Dopełnieniem monografii są *Tres apéndices* (Trzy apendyksy): *Contrapunto chino: el Tao de la no-acción* (Chiński kontrapunkt: Tao bezczynności), *Ecología bíblica, camino de la resurrección* (Ekologia biblijna, droga zmartwychwstania), *Juan de la Cruz, alternativa de amor* (Jan od Krzyża, alternatywa miłości). Jak twierdzi sam autor ma to uświadomić, że ekologia nie jest rzeczywistością zamkniętą i skończoną;

że zawsze istnieją zagadnienia, które dają możliwość reinterpretacji ich przez teologa, „aby nadal przywoływać możliwe ścieżki wiedzy i zaangażowania w szerokim zakresie przestrzeni ekologicznej”¹⁸.

W pierwszym tekście zostaje przywołana „myśl” dotycząca chińskiego tao, co stanowi nawiązanie do pierwszego rozdziału. Pokazuje to specyficzne podejście odległej od wrażliwości religii indiańskich religijności chińskiej do świata przyrody, która finalnie okazuje się zbieżna i analogiczna. Drugi koncentruje się wokół kwestii zmartwychwstania (nowego stworzenia), które dla chrześcijan stanowi podstawowy paradygmat objawienia (i oświecenia) ekologicznego. Trzeci tekst poświęcony został myśli św. Jana od Krzyża ze względu na centralny w jego duchowości temat miłości. Zdaniem Pikazy naturalnie przekracza ona granice systemów myślowych i religijnych, niesie w sobie pozytywny potencjał inspirowania do pozytywnych działań wszystkich ludzi dobrej woli, niezależnie od deklarowanej religii.

Propozycja „alternatywy ekologicznej”, skonstruowana przez Xabiera Pikazę stanowi autonomiczną i całościową wizję problematyki. Nie rości sobie pretensji do analiz pozostających z racji metodologicznych i zakresowych poza jej kompetencjami i bynajmniej nie ma ambicji być konkurencją dla badań z zakresu ekologii z punktu widzenia nauk szczegółowych. Tym bardziej nie możemy odczytywać jej propozycji jako kontestacji ich wyników i ustaleń. Ewidentnie jednak pozostaje z nimi w dialogu, stanowiąc komplementarną i harmonizującą wiedzę. Uznać też należy wyniki badań teologii nad ekologią za charakteryzujące się walorami prakseologicznymi, o istotnym znaczeniu egzystencjalnym, wnoszącym istotne intuicje i impulsy w sferę ludzkiej mentalności i podejmowanych działań.

Z uznaniem należy podkreślić dopracowanie książki pod względem formalnym. Starannie przygotowane przypisy do nie tylko odsyłacze do cytowanej literatury, ale solidny aparat naukowy, zawierający liczne cytaty i komentarze, dopowiedzenia i precyzację kwestii przedstawianych w tekście. Zgromadzona bibliografia daje pewność o solidnym naukowym fundamencie przeprowadzonych analiz, jak i daje możliwość

¹⁸ Tamże, s. 413.

podążania za inspiracjami, które doprowadziły do przygotowania publikacji przez Pikazę, a co za tym idzie – podjęcia własnych badań i analiz.

W moim odczuciu – biorąc pod uwagę ukazujące się ostatnimi czasy monografie całościowo podejmujące problematykę ekologiczną w aspekcie teologicznym – propozycja Xaviera Pikazy jest jedną z ciekawszych. tym bardziej jest więc warta polecenia: naukowcom profesjonalnie zajmującymi się kwestiami ekologicznymi, jak również wszystkim, którzy pragnęliby zaznajomić się z problematyką ekologiczną w teologii bądź o jej ujęcia wzbogacić swą ekologiczną wiedzę.

BIBLIOGRAFIA

- Bardski K., „*Pieśń duchowa*” św. Jana od Krzyża, „Warszawskie Studia Teologiczne” XXXII/1/2019, s. 60-79.
- Bartnik Cz. S., *Teilhardowska wizja dziejów*, Lublin 1975.
- Chardin de P., *Moja wizja świata i inne pisma*, Warszawa 1987.
- Pikaza X., *Ejercicio de amor. Recorrido po el Cántico espiritual de san Juan de la Cruz*, Madrid 2017.
- Pikaza X., *La alternativa ecológica. Biblia, espiritualidad y compromiso social*, Barcelona 2024.
- Pikaza X., *Mística y Ecología. Papa Francisco, Francisco de Asís y Juan de la Cruz*, „Revista de Espiritualidad” 79(2020), s. 47-86.
- Poznański J., *Ekoteologia przed i po encyklice „Laudato si’”*, „Studia Bobolanum” 3(2019), s. 71-92.